

Elektromagnetska polja

STATIČKO ELEKTRIČNO POLJE U VAKUUMU

Charles Augustin de Coulomb (1736 - 1806)

- Građevinski inženjer u francuskoj vojsci
- Zbog bolesti napustio vojsku 1781.
- Koristeći torzionu vagu dokazao je da se sila između točkastih naboja mijenja po inverznom kvadratnom zakonu

Coulombov zakon

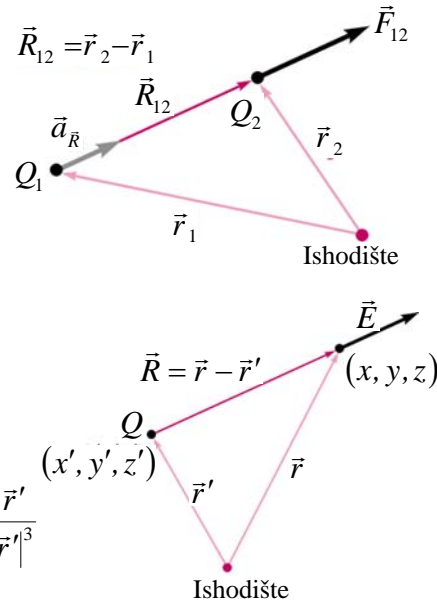
$$\vec{F}_{12} = \frac{1}{4\pi\epsilon_0} \frac{Q_1 Q_2}{|\vec{R}_{12}|^2} \vec{a}_{\vec{R}}$$

$$\epsilon_0 = 8,854 \cdot 10^{-12} \frac{\text{As}}{\text{Vm}} \approx \frac{1}{36\pi} \cdot 10^{-9} \frac{\text{F}}{\text{m}}$$

Jakost polja točkastog naboja

 $Q_1 = Q, Q_2 = Q_p$:

$$\vec{E} = \lim_{Q_p \rightarrow 0} \frac{\vec{F}}{Q_p} = \frac{Q}{4\pi\epsilon_0 |\vec{R}|^2} \frac{\vec{R}}{|\vec{R}|} = \frac{Q}{4\pi\epsilon_0 |\vec{r} - \vec{r}'|^3} (\vec{r} - \vec{r}')$$

22.2.2007

EMP - Statičko električno polje u vakuumu

3

- Električno polje skupine točkastih naboja

– Načelo superpozicije

$$\vec{E}(\vec{r}) = \sum_{i=1}^N \vec{E}_i(\vec{r}) = \sum_{i=1}^N \frac{Q_i}{4\pi\epsilon_0 |\vec{r} - \vec{r}_i'|^3} (\vec{r} - \vec{r}_i')$$

- Električno polje kontinuiranih raspodjela naboja

– Volumni naboj

$$\vec{E}(\vec{r}) = \frac{1}{4\pi\epsilon_0} \iiint_V dQ \frac{\vec{r} - \vec{r}'}{|\vec{r} - \vec{r}'|^3} = \frac{1}{4\pi\epsilon_0} \iiint_V \frac{\vec{r} - \vec{r}'}{|\vec{r} - \vec{r}'|^3} \rho(\vec{r}') dV$$

22.2.2007

EMP - Statičko električno polje u vakuumu

4

- Plošni naboj

$$\vec{E}(\vec{r}) = \frac{1}{4\pi\epsilon_0} \iint_S \frac{\vec{r} - \vec{r}'}{|\vec{r} - \vec{r}'|^3} \sigma(\vec{r}') dS$$

- Linijski naboj

$$\vec{E}(\vec{r}) = \frac{1}{4\pi\epsilon_0} \int_l \frac{\vec{r} - \vec{r}'}{|\vec{r} - \vec{r}'|^3} \lambda(\vec{r}') dl$$

22.2.2007

EMP - Statičko električno polje u
vakuumu

5

- Tok \vec{E} točkastog naboja po zatvorenoj plohi

$$\oiint_S \vec{E} \cdot \vec{n} dS = \oiint_S \frac{Q}{4\pi\epsilon_0} \frac{\vec{R}}{|\vec{R}|^3} \cdot \vec{n} dS = - \oiint_S \frac{Q}{4\pi\epsilon_0} \nabla \left(\frac{1}{|\vec{R}|} \right) \cdot \vec{n} dS =$$

$$= - \iiint_V \frac{Q}{4\pi\epsilon_0} \nabla \cdot \left[\nabla \left(\frac{1}{|\vec{R}|} \right) \right] dV$$

$$\nabla \cdot \left[\nabla \left(\frac{1}{|\vec{R}|} \right) \right] = \begin{cases} 0 & \text{za } |\vec{R}| \neq 0 \\ \text{nedefiniran} & \text{za } |\vec{R}| = 0 \end{cases}$$

- Dva slučaja:
 - a) Q izvan V
 - b) Q unutar V

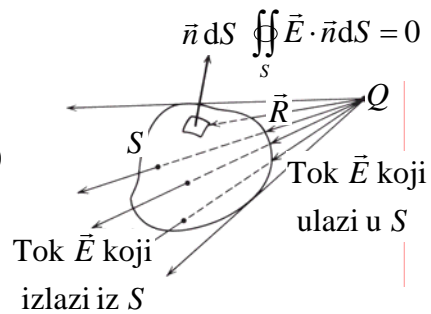
22.2.2007

EMP - Statičko električno polje u
vakuumu

6

- a) Q izvan V

$$|\vec{R}| \neq 0 \Rightarrow \oint_S \vec{E} \cdot \vec{n} dS = 0$$

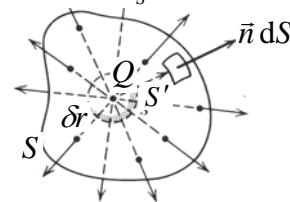

- b) Q unutar V

$$\oint_S \epsilon_0 \vec{E} \cdot \vec{n} dS = \oint_{S'} \epsilon_0 \vec{E} \cdot \vec{n} dS = Q$$

$$\oint_S \epsilon_0 \vec{E} \cdot \vec{n} dS = \lim_{S' \rightarrow 0} \oint_{S'} \epsilon_0 \vec{E} \cdot \vec{n} dS =$$

$$= \epsilon_0 \frac{Q}{4\pi\epsilon_0(\delta r)^2} 4(\delta r)^2 \pi = Q$$

22.2.2007

EMP - Statičko električno polje u vakuumu

7

- Ako unutar S postoji više Q :

$$\oint_S \vec{E} \cdot \vec{n} dS = \frac{\sum Q}{\epsilon_0} = \frac{1}{\epsilon_0} \iiint_V \rho_s dV$$

- Primjena Gaussova teorema \rightarrow Gaussov zakon

$$\oint_S \vec{E} \cdot \vec{n} dS = \iiint_V \nabla \cdot \vec{E} dV = \frac{1}{\epsilon_0} \iiint_V \rho_s dV \Rightarrow$$

$$\Rightarrow \epsilon_0 \nabla \cdot \vec{E} = \rho_s$$

22.2.2007

EMP - Statičko električno polje u vakuumu

8

Carl Friedrich Gauss (1777-1855)

- Njemački matematičar, fizičar i astronom
- Jedan od najvećih matematičara u povijesti
- Proučavao magnetizam
- Niz doprinosa poslije smrti nakon otkrića tajnog dnevnika

22.2.2007

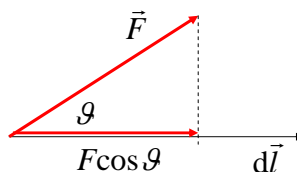
EMP - Statičko električno polje u vakuumu

9

Potencijal u električnom polju

- Električno polje \vec{E} na točkasti naboju q djeluje silom $\vec{F} = q\vec{E}$
- Pomaci naboja u električnom polju \rightarrow obavljanje rada \rightarrow promjena energije naboja
- Na diferencijalnom dijelu puta $d\vec{l}$ sila \vec{F} obavi rad

$$A = \vec{F} \cdot d\vec{l}$$

22.2.2007

EMP - Statičko električno polje u vakuumu

10

- Naboj se miče suprotno smjeru električnog polja djelovanjem vanjske mehaničke sile \vec{F}_m

– U ravnoteži s električnom (nema promjene brzine)

$$\vec{F}_m + \vec{F}_e = 0$$

– Na putu od točke P do točke Q obavi se rad

$$A = \int_P^Q \vec{F}_m \cdot d\vec{l} = - \int_P^Q q\vec{E} \cdot d\vec{l}$$

– Time se za A promijenila potencijalna energija naboja

– Uvodimo (skalarni) električni potencijal φ u točki P

$$\varphi(P) = \frac{A(P)}{q} = - \int_{T_{\text{referentno}}}^P \vec{E} \cdot d\vec{l}$$

22.2.2007

EMP - Statičko električno polje u vakuumu

11

- Električni potencijal u točki P je omjer rada koji je potrebno obaviti da bi se naboj q iz referentne točke nultog potencijala doveo u P i naboja q .

- Jedinica za potencijal je volt (V) $1V = \frac{1J}{1C}$

- Mjeriti možemo samo razlike potencijala

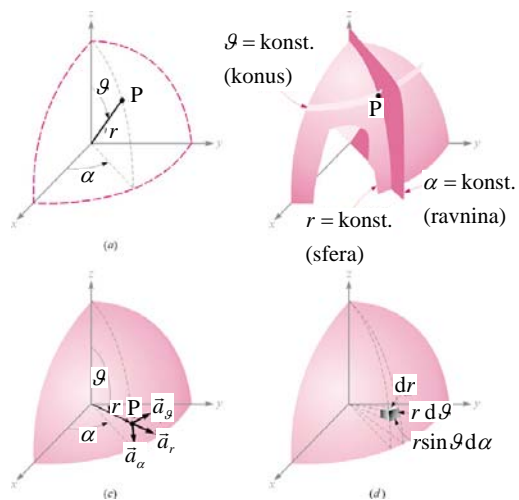
22.2.2007

EMP - Statičko električno polje u vakuumu

12

Potencijal točkastog naboja

- Sferni koordinatni sustav

22.2.2007

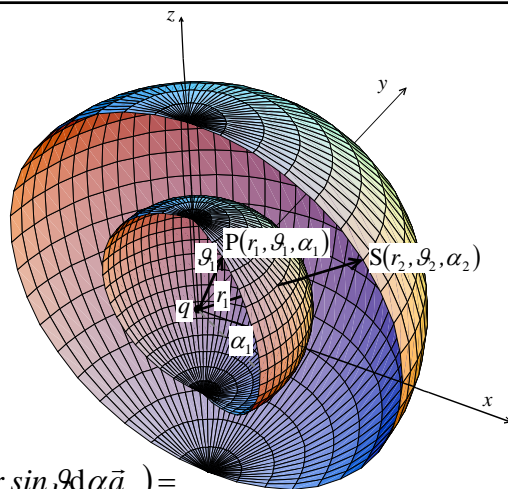
EMP - Statičko električno polje u vakuumu

13

$$\varphi(P) - \varphi(S) = - \int_S^P \vec{E} \cdot d\vec{l} =$$

$$= - \frac{q}{4\pi\epsilon_0} \int_S^P \frac{\vec{a}_r}{r^2} \cdot (dr\vec{a}_r + r d\theta \vec{a}_\theta + r \sin \theta d\alpha \vec{a}_\alpha) =$$

$$= - \frac{q}{4\pi\epsilon_0} \int_{r_2}^{r_1} \frac{dr}{r^2} = - \frac{q}{4\pi\epsilon_0} \left(-\frac{1}{r} \right) \Big|_{r_2}^{r_1} = \frac{q}{4\pi\epsilon_0} \left(\frac{1}{r_1} - \frac{1}{r_2} \right) \quad \text{za } q > 0: \\ \varphi(P) - \varphi(S) > 0$$

22.2.2007

EMP - Statičko električno polje u vakuumu

14

- Točku referentnog potencijala odabiremo beskonačno daleko

$$r_2 \rightarrow \infty \Rightarrow \frac{1}{r_2} \rightarrow 0$$

- Potencijal točkastog naboja q na udaljenosti r je:

$$\varphi(r) = \frac{q}{4\pi\epsilon_0 r}$$

- Potencijal skupine N točkastih naboja u točkama

$$\vec{r}'_i \quad ; \quad i = 1, \dots, N$$

$$\varphi(\vec{r}) = \sum_{i=1}^N \varphi(\vec{r}) = \sum_{i=1}^N \frac{q_i}{4\pi\epsilon_0} \frac{1}{|\vec{r} - \vec{r}'_i|}$$

22.2.2007

EMP - Statičko električno polje u vakuumu

15

Potencijal kontinuiranih raspodjela naboja

- Volumni naboj $\varphi(\vec{r}) = \frac{1}{4\pi\epsilon_0} \iiint_V \frac{dq}{|\vec{r} - \vec{r}'|} = \frac{1}{4\pi\epsilon_0} \iiint_V \frac{\rho(\vec{r}') dV}{|\vec{r} - \vec{r}'|}$
- Plošni naboj $\varphi(\vec{r}) = \frac{1}{4\pi\epsilon_0} \iint_S \frac{\sigma(\vec{r}') dS}{|\vec{r} - \vec{r}'|}$
- Linijski naboj $\varphi(\vec{r}) = \frac{1}{4\pi\epsilon_0} \int_l \frac{\lambda(\vec{r}') dl}{|\vec{r} - \vec{r}'|}$

22.2.2007

EMP - Statičko električno polje u vakuumu

16

Slika statičkog električnog polja

- Pomoć pri razumijevanju polja
- Linije polja (silnice): $\frac{dx}{E_x} = \frac{dy}{E_y} = \frac{dz}{E_z}$
- Ekvipotencijalne plohe: $\varphi = \text{konst.}$
- Dogovor
 - Ekvipotencijalne plohe (linije) crtamo tako da je razlika potencijala susjednih ploha jednaka
 - Linije polja crtamo tako da je električni tok između susjednih linija jednak

22.2.2007

EMP - Statičko električno polje u vakuumu

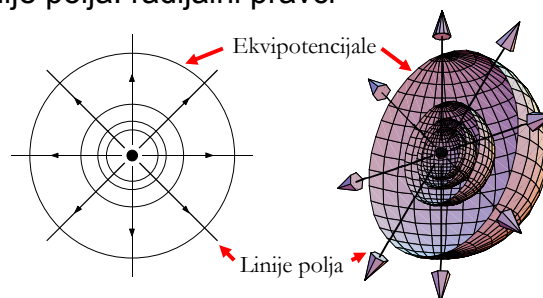
17

Slika polja točkastog naboja

- Potencijal i polje točkastog naboja

$$\varphi = \frac{1}{4\pi\epsilon_0|\vec{r}|} \quad ; \quad \vec{E} = \frac{1}{4\pi\epsilon_0|\vec{r}|^2} \frac{\vec{r}}{|\vec{r}|}$$

- Ekvipotencijalne plohe: kugle
- Linije polja: radijalni pravci

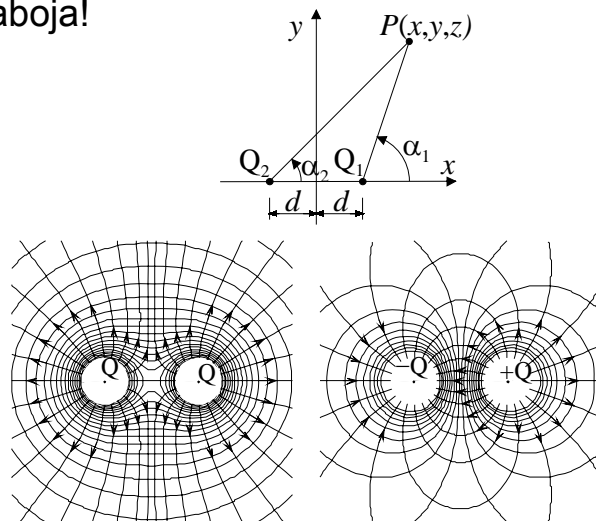

22.2.2007

EMP - Statičko električno polje u vakuumu

18

1. Odredite električno polje i potencijal dva točkasta naboja!

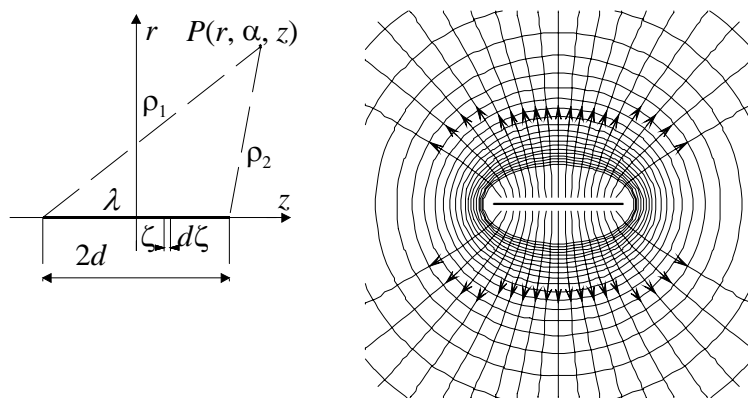

22.2.2007

EMP - Statičko električno polje u vakuumu

19

2. Odredite električno polje i potencijal jednoliko nabijene dužine!

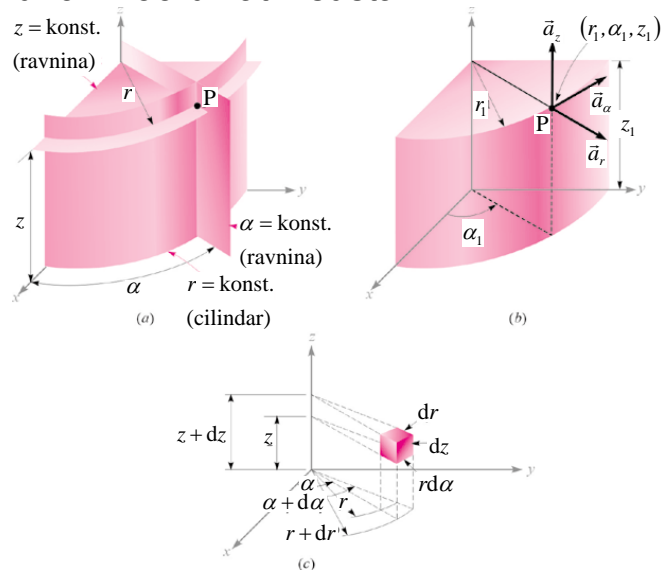

22.2.2007

EMP - Statičko električno polje u vakuumu

20

- Cilindrični koordinatni sustav

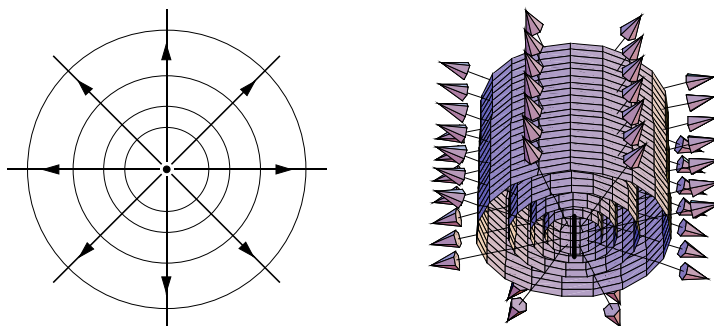

22.2.2007

EMP - Statičko električno polje u vakuumu

21

3. Odredite električno polje beskonačno dugog linijskog naboja!

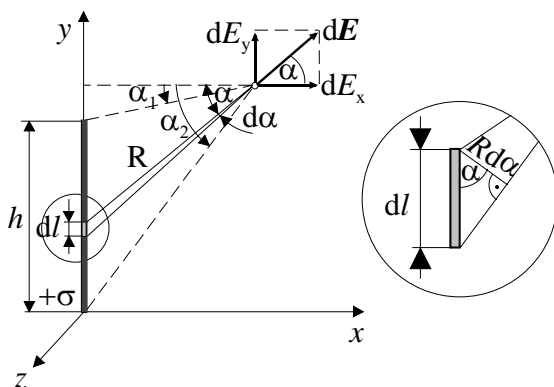

22.2.2007

EMP - Statičko električno polje u vakuumu

22

4. Odredite električno polje beskonačno duge trake nabijene jednoliko nabojem gustoće σ .

22.2.2007

EMP - Statičko električno polje u
vakuumu

23

5. U vakuumu je raspoređen naboj čija se prostorna gustoća mijenja kao

$$\rho_s = \begin{cases} kr^n & ; \quad r \leq R \\ 0 & ; \quad r > R \end{cases}$$

gdje je R polumjer zamišljene kugle oko ishodišta.
Odredite omjer $\varphi(r=0)/\varphi(r=R)$!

22.2.2007

EMP - Statičko električno polje u
vakuumu

24

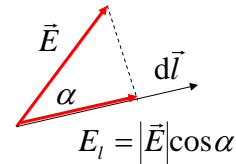
Veza jakosti polja i potencijala

- Definicija potencijala

$$d\varphi = -\vec{E} \cdot d\vec{l} = -|\vec{E}| |d\vec{l}| \cos \alpha = -E_l dl$$

- Slijedi

$$\frac{d\varphi}{dl} = -|\vec{E}| \cos \alpha = -E_l$$

- Komponenta polja u smjeru $d\vec{l}$ je negativna derivacija potencijala u tom smjeru

22.2.2007

EMP - Statičko električno polje u
vakuumu

25

Gradijent skalarnog polja

- Vektorsko polje
- Veličina gradijenta u svakoj točki jednaka je najvećoj brzini promjene polja
- Smjer gradijenta je u smjeru najveće brzine promjene polja
- Vektorski diferencijalni operator nabla ∇ (del)

$$\nabla = \frac{\partial}{\partial x} \vec{a}_x + \frac{\partial}{\partial y} \vec{a}_y + \frac{\partial}{\partial z} \vec{a}_z$$

- Gradijent računamo kao:

$$\nabla f(x,y,z) = \frac{\partial f(x,y,z)}{\partial x} \vec{a}_x + \frac{\partial f(x,y,z)}{\partial y} \vec{a}_y + \frac{\partial f(x,y,z)}{\partial z} \vec{a}_z$$

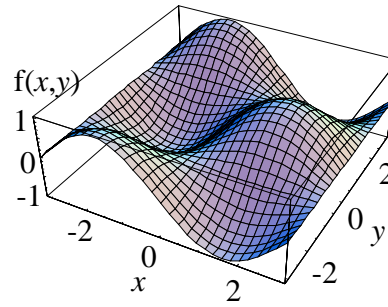
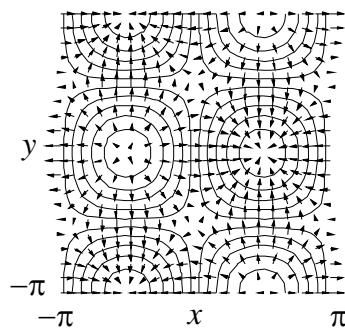
22.2.2007

EMP - Statičko električno polje u
vakuumu

26

- Primjer:

$$f(x, y) = \sin x \cos y \Rightarrow \nabla f = \cos x \cos y \vec{a}_x - \sin x \sin y \vec{a}_y$$

22.2.2007

EMP - Statičko električno polje u
vakuumu

27

- Najveća vrijednost usmjerene derivacije

$$\max \left\{ \frac{d\varphi}{dl} = -|\vec{E}| \cos \alpha = -E_l \right\} \Rightarrow \alpha = \pi \Rightarrow \max \left\{ \frac{d\varphi}{dl} \right\} = E_l$$

- Smjer suprotan smjeru polja $d\vec{l} = -\vec{a}_E dl$; $\vec{a}_E = \frac{\vec{E}}{|\vec{E}|}$

$$\left. \frac{d\varphi}{dl} \right|_{\max} = \left. \frac{d\varphi}{dl} \right|_{d\vec{l} = -\vec{a}_E dl} = |\vec{E}|$$

- Slijedi: $-\vec{a}_E \left. \frac{d\varphi}{dl} \right|_{\max} = -|\vec{E}| \vec{a}_E = -\vec{E}$

- Vrijedi: $-\vec{a}_E \left. \frac{d\varphi}{dl} \right|_{\max} = \vec{a}_{-E} \left. \frac{d\varphi}{dl} \right|_{\max} = \nabla \varphi \Rightarrow \vec{E} = -\nabla \varphi$

22.2.2007

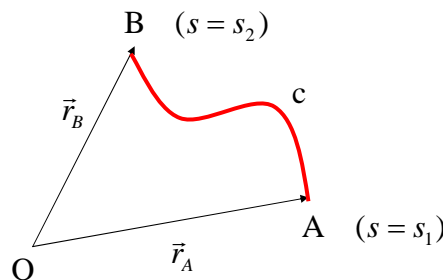
EMP - Statičko električno polje u
vakuumu

28

- Uvrstimo $\vec{E} = -\nabla\varphi$ u izraz za potencijal između točaka A i B

$$\varphi(A) - \varphi(B) = -\int_B^A \vec{E} \cdot d\vec{l} = \int_B^A \nabla\varphi \cdot d\vec{l}$$

- Neka je $r(s)$; $s_1 \leq s \leq s_2$ parametarska jednadžba krivulje c između točaka A i B

22.2.2007

EMP - Statičko električno polje u vakuumu

29

- Slijedi

$$-\int_c \vec{E}[\vec{r}(t)] \cdot d\vec{r} = \int_{s_1}^{s_2} \nabla\varphi(\vec{r}) \cdot \frac{d\vec{r}}{ds} ds = \int_{s_1}^{s_2} \frac{d}{ds} [\varphi(\vec{r})] ds = \varphi(\vec{r}_B) - \varphi(\vec{r}_A)$$

- Očito, integral ovisi samo o razlici potencijala, a ne o obliku puta između A i B

$$\int_{A-c_1-B} \vec{E} \cdot d\vec{l} = \int_{A-c_2-B} \vec{E} \cdot d\vec{l} = - \int_{B-c_2-A} \vec{E} \cdot d\vec{l}$$

$$\left. \begin{aligned} \varphi(B) - \varphi(A) &= - \int_{A-c_1-B} \vec{E} \cdot d\vec{l} \\ \varphi(A) - \varphi(B) &= - \int_{B-c_2-A} \vec{E} \cdot d\vec{l} \end{aligned} \right\} \Rightarrow \oint_c \vec{E} \cdot d\vec{l} = 0$$

22.2.2007

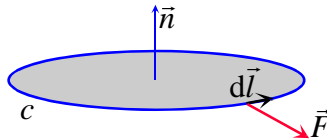
EMP - Statičko električno polje u vakuumu

30

Linijski integral i rotor vektorskog polja

- Linijski integral \vec{F} po krivulji c jest $\int_c \vec{F} \cdot d\vec{l}$
- Cirkulacija \vec{F} je linijski integral \vec{F} po zatvorenoj krivulji c :

$$C = \oint_c \vec{F} \cdot d\vec{l}$$

22.2.2007

EMP - Statičko električno polje u vakuumu

31

- Rotor \vec{F} je cirkulacija vektorskog polja po jedinici površine ΔS koju obuhvaća krivulja c kad ta površina teži ništici:

$$\nabla \times \vec{F} = \vec{n} \lim_{\Delta S \rightarrow 0} \frac{\oint_c \vec{F} \cdot d\vec{l}}{\Delta S} = \begin{vmatrix} \vec{a}_x & \vec{a}_y & \vec{a}_z \\ \frac{\partial}{\partial x} & \frac{\partial}{\partial y} & \frac{\partial}{\partial z} \\ F_x & F_y & F_z \end{vmatrix} =$$

$$= \left[\frac{\partial F_z}{\partial y} - \frac{\partial F_y}{\partial z} \right] \vec{a}_x + \left[\frac{\partial F_x}{\partial z} - \frac{\partial F_z}{\partial x} \right] \vec{a}_y + \left[\frac{\partial F_y}{\partial x} - \frac{\partial F_x}{\partial y} \right] \vec{a}_z$$

$C = 0$ $C \neq 0$

22.2.2007

EMP - Statičko električno polje u vakuumu

32

- Stokesov teorem

$$\iint_S (\nabla \times \vec{F}) \cdot \vec{n} \, dS = \oint_c \vec{F} \cdot d\vec{l}$$

- Primjena Stokesova teorema

$$\oint_c \vec{E} \cdot d\vec{l} = \iint_S (\nabla \times \vec{E}) \cdot \vec{n} \, dS = 0 \Rightarrow \nabla \times \vec{E} = 0$$